

Egy asszonyiség sorsa

Lillának

Hogy mikor érkezett, azaz költözött Krúdy Gyula Budapestre, azt még ma sem lehet pontosan meghatározni. Bár a szakirodalom egyöntetű vélekedése szerint az 1896-os esztendő fővárosba telepedésének ideje, mégis akadnak arra utaló jelek, hogy Krúdy már korábban, ha alkalmi jelleggel is, eltöltött egy kis időt Pesten. Ezt látszik igazolni a Debreceni Ellenőr 1894. október 8-i számában megjelent *Budapest hajnalban* című írása. A cikk írója a rácsodálkozó vidéki jövevény pillantásával méri föl az ébredő nagyváros, a Nyíregyháza-hoz, Nagyváradhoz, Debrecenhez képest valóságos metropolisként ható főváros ébredését. Erre még lehetne azt mondani, hogy a cikkíró, mint kiváló riporter, egyetlen, vendégként és ébren töltött éjszaka során gyűjtötte pontos megfigyeléseit. Ám a hajnali riport után, a publicisztika második részeként, egy szerkesztőségi éjszaka beszámolója következik, *Fegyverben!* címmel. Az abban leírt tapasztalatokat nem lehetett egyetlen itteni, munkával töltött éjjel során megszerezni. Vagy ha debreceni és váradi redakciós élményeit vetítette ide, Pestre, akkor egy zseniálisan csaló kamasszal állunk szemben. Hiszen még a tizenhatodikat sem töltötte be a cikk megjelenése napján. De akkora pimaszságot talán mégsem művelt, hogy egy fiktív pesti riportot közöljön a debreceni lapban, ottani redakciós élményeinek transzponálásával. Tehát akkor mégis járt Pesten? Rejtély, csupa rejtély az egész.

Mint ahogy az sem dönthető el pontosan, hogyan s mikor ismerkedett meg ifjú Krúdy Gyula későbbi arájával, Spiegler Arabellával, azaz Satanellával, kit majd nőül vesz. Minden biztonnyal előbb olvasták, mintsem lárták egymást. Az 1868-ban született író, aki családi nevét előbb Bogdán Bellára, majd Satanellára változtatja publikációi élén, több ízben is megjelentette írásait a Debreceni Ellenőrben, amikor az ifjú

Krúdy már a lap belső munkatársa volt (*Éva testvére*, 1895. február 28.; *Szegény leányok*, 1895. augusztus 6.; *Szomorúság órájában*, 1895. november 15.). Bella kisasszony figyelmét egy pesti lapszerkesztő irányította a vidékről kéziratokat küldözgető kezdő íróra: „...egy alkalommal az Egyetértés szerkesztőségében Déri Gyula, az irodalmi rovat vezetője rábízta (Satanellára – K. L.) néhány novella megítélését. A novellákat egy ismeretlen író küldte Debrecenből, Krúdy Gyula.” (Krúdy Mária: *Az első család*. In: *Krúdy világa*, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1964, 24. p. – a továbbiakban: KV.) A személyes találkozás már valamilyen pesti irodalmi körben eshetett meg. Bár az utcákon sétáló újdondász megláthatta korábban is az írónőt: fényképe ugyanis több éven keresztül díszelgett a Calderoni látszerész Váci utcai kirakatában. Csütörtökönként pedig irodalmi fogadónapot tartottak a Spiegler-család Király utcai lakásán, a később épp róluk nevezetessé vált úgynevezett Pekáryházban. Az igazi találkozás itt történt meg, ahol a később fellelhető lexikonadattá lett vendégek (pl. Bede Jób, Makai Emil, Palágyi Menyhért stb.) sorában az írósvölgyény, az anyakönyv szerint mindössze 19 éves hírlapíró lesz a dédelgetett kedvenc. „A nagy korkülönbség ellenére is meglepő hirtelenséggel alakul kapcsolatuk, 1898 februárjában már hivatalosan is megtartották az eljegyzést” – írja Katona Béla *Krúdy Gyula pályakezdése* című könyvében (Akadémiai Kiadó, 1971, 125. p.). Eljegyzésüket a következő év végén követi majd a házasságkötés.

Hová nőül be a fővárost a tollával meghódítani érkezett magyar Rastignac?

A leány – ne széptsük: az eladósor határán már jócskán túllépett leány – apja Spiegler Gyula Sámuel felszentelt rabbi és bölcsészdoktor. Judaisztikai, pedagógiai, filozófiai munkák szerzője. Németül ír, külföldön él sokáig, de még nem tölti be a hatvanadik évét, mikor nyugdíjba vonul, s szűkebb pátriája, az Erzsébet- illetve a Lipótváros krónikása lesz. Személye tipikus példája a Monarchia lassan asszimilálódó zsidó értelmiségijének. Négy gyermeke közül a leánya a legidősebb, aki tanítónői oklevelet szerez, de állásba majd csak jóval házasságkötése után lép. Egyelőre szabadfoglalkozású írónő. Jelentősége nem ívelt föl saját korából: Fábri Anna nem em-

líti őt a két századforduló (1795-1905) közötti magyar nőírók történetét feldolgozó alapos monográfiájában (*A szép tiltott táj felé*, Kortárs Kiadó, 1996). Az utolsó nagy műkedvelők a XIX-XX. század fordulóján tevékenykedtek – állapítja meg értékelésében. S mivel nem említi meg Satanella, alias Bogdán Bella nevét, azt kell feltételeznünk, hogy a méltán feledett nőírók körébe tartozhatott Krúdy arája s későbbi hitvese. Egyetlen kötete viszont megjelent 1894-ben. Porzó (Ágai Adolf) írt előszót a nem túl fantáziadús Satanella *Tárczái* cím alatt kinyomtatott gyűjteményhez. Az Egyetértés, a Fővárosi Lapok, az Előkelő Világ, a Magyar Géníusz és más, vidéki lapok hasábjain megjelent írásaiból állt össze a könyv, melynek a későbbiekben nem volt folytatása.

Házasságkötésük után nemhogy önálló kötetet, de még a tőle megszokott tárcacikket sem publikál. Satanella, alias legifjabb Krúdy Gyuláné megszűnik írónak lenni. Mintegy évtizednyi hosszúságú pálya zárul le ezzel: húszévesen, 1888-ban küldte első írásait a Magyar Újsághoz, s esküvőjük dátuma, 1899. december 27. után nem jelenik meg önálló munkája, legföljebb csak afféle, kissé reklám ízű könyvismertetés, melyet ifjú férje új kötetéről közölt. Szinte házasságkötésükkel egy időben hagyta el a nyomdát Krúdynak *A víg ember bús meséi* címmel összeállított elbeszélés-gyűjteménye, amelyről hitvese az Előkelő Világ hetilap 1900. január 17-i számában közli áradozó véleményét.

„Hova-tova négy esztendeje, hogy egy új név jelent meg a különféle lapok hasábjain.

Mindnyájan olvastunk tőle, és mindannyian tudjuk, hogy valódi, nagy írói talentum áll előttünk. Tudjuk, és nem mondjuk ki. Hagyjuk lassan baladni pályáján, és úttörő munkájában senki sem segíti.

A zsenialitás harcát szinte kíváncsian nézzük, avval a biztos tudattal, hogy ügyis győzedelmeskedik.

A Krúdy tehetsége erős s színes, csillogó és fölig magyar. Nem rólad ír jó magyarom, de rólad és benned él szép Magyarország.

A nyelve is a táltosok (...) lágy, meleg, szomorú nyelve, a finom ízlés, a tiszta szépség, a nemes egyszerűség és misztikus szomorúság megtestesülése.

S négy év óta nem tudott érvényesülni. Az elsőik közt van, és végre ezt kimondani is kell.

*Az író golgotája sem tarthat örökké, és a megváltás kell, hogy el-
érkezzék."*

Micsoda nászajándék ez az alig egy nyomtatott oldalnyi szöveg!

Végül is csak viszonzás: köszönet a haránt alakú, szeccsziós díszítésű kötet szinte elrejtett, szemérmes ajánlásáért, *A víg ember bús meséi* tartalomjegyzéke mellé odaírt – „Néked, Édes” szavakért.

Az apai beleegyezés nélkül, Krúdy Zsuzsa szerint hamisított szülői jóváhagyással, más források szerint Bella apjának, Spiegler Sámuelnek gyámapai szerepvállalásával megkötött házasságot nem kísérte szerencse és boldogság. Következmenyieképp Krúdy apja kitagadta engedetlen fiát: „*Sohasem tudott belenyugodni, hogy fia nem végezte el a jogot, és nem az ő általa kijelölt úton haladt. Még halála előtt sem enyhült meg iránta. Végrendeletében sem többi gyermekével egyenlő arányban részesítette örökségéből*”, írja Katona Béla (I. m. 31. p.). Az ötvenéves korában elhunyt tehetős nyíregyházi ügyvéd már nagyapa halálakor: 1900. október 6-án megszületett legeslegifjabb Krúdy Gyula. Nincs adat róla, hogy látta volna unokáját.

A gólya kelepelése egyes házasságokban elsimítja a meg-lévő ellentéteket, összeforrasztja az addig széthúzó párokat. Krúdyék házasságában éppen fordítva történt. Az esküvőjük után szinte naptári pontossággal kilenc hónapra megszülető fiúgyermek azt jelezte, hogy a fiatal írónak szakítania kellene addigi életmódjával, esetleg állást vállalni, de mindenképpen több pénzt keresni, hiszen felesége mellett most már az 1900-as évek során egyre gyarapodó családját is el kell tartania. Még ez sem volna lehetetlen és reménytelen, ha az ifjú férj változtatna költséges és komoly családapához méltatlan életmódján. Krúdy Mária emlékezésében (*Az első család*, KV) apja leküzdhetetlen kártyaszenvédélyében látta életük megromlásának fő okát.

A családi gondok gyökerei azonban mélyebbek. El kell mondani, hogy Krúdy Gyula, szépreményű fiatal író – a későbbiek is ezt bizonyítják – alkalmatlan volt bármiféle együttélésre, nemcsak a hagyományos polgári családi életre. Első otthona elvesztése, debreceni szökése óta sehol, később sem lelt otthonra. Szállodák, „barátságos házak”, kiskocsmák

vendégeként, bennlakójaként, mintegy penzionistaként élt, mint aki egyszer befizette magát egy csöndes szoba nyugalomába, egy gondos szakácsné megbízható főztjére, s utána már csak azt kívánja a világtól, hogy az hagyja őt békén végezni a feladatát, ne zavarja írói hivatásában.

De hát akkor miért vette feleségül Spiegler Arabellát?

Szerelmes volt bele, és imponált neki asszonykájának korábban elért irodalmi hírneve. Igaz ez is, de a tíz évvel idősebb hölgy inkább egyfajta anyapótlék lehetett számára, olyasvalaki, aki pótolja édesanyját, akitől túlon túl korán elszakadt. Afféle se vele, se nélküle kapcsolatban élt asszonyával az 1900-as években. Sorra jöttek a gyerekek. Az elsőszülött Gyula után a lányok: Ilona 1902-ben, majd Mária 1908-ban, s közben Veronika is, aki azonban csak néhány hónapig él. Az asszony és a gyerekek, azaz a család mégsem oldja meg Krúdy életproblémáját, nagy otthontalanságérzését. Ez idő tájt még hazajár, de voltaképp kétlaki életet él. Igazi otthona a szerkesztőségek, szállodai különtermek, kávéházi márványasztalok, éjszakai bohém tanyák vidéke. Az ilyen életnek nagy az üzemköltsége. A három gyerek gondjaiban bizony nagyobb segítség az asszony apja, a nagyapa, akiről veje még 1915-ben, tehát a házasság visszafordíthatatlan megromlása után is nagy tisztelettel ír, „ismeretlenül félrevonulva élő nagy tudósnak” nevezi egy tárcájában a Magyarország hasábjain (*Pesti levelek*, június 20.). Furcsa távházasságban élnek. Fennmaradt Krúdy számos cédulája, levélkéje, amelyekben kávéházi asztal mellől üzen, s küld pénzt hitvesének. „*Kedves Bella – bocsáss meg, hogy nem mentem hozzád, – dolgoztam. Hogy vagy? Válaszolj! Csókol Gyula*” Az Otthon kör levélpapírjának alján még egy megjegyzés: „30 korona”. Ez dokumentálja, hogy nem röpke szerelmes levélkéről van szó, hanem házastársak közti gondszülte üzenet a keltezetlen írás. Egy másik üzenet az Erzsébet körúti Meteor szálló levélpapírján jut el Bellához: „*Vegyél rajta parfümöt!*” Ekképp szól egy pénzküldemény kísérő papirosa. Minden okunk megvan a feltevésre: kártya- vagy löverseny nyereség a váratlan bőkezűség indoka.

A különélő férjnek egyetlen mentsége van csupán. Meg is fogalmazza, szinte csak magának, a mindenkori írói létforma nélkülözhetetlen alapfeltételét.

„Gúnyoljon ki! Nekem naponta szükségem van 2-3 óra magányra, amikor gondolkozom... Ezért élek még, ezért vagyok, ezért nem haltam meg, mert mindennap egyedül voltam darab ideig.”
(Krúdy Mária: I. m. 30. p.)

Tehát: feltétel nélküli odaadás, cserébe néha néhány koszt pénz feletti – vagy inkább helyetti – pénzajándék, és alkalmi látogatások a családi otthonból szerelmi légyottok helyszínévé degradálódott Király utcai lakásban, a nevezetes Pekáry-házban. Semmiért – egészen.

Ráadásul Krúdy azt is megtiltotta asszonyának, mindjárt házasságuk legelején, hogy irodalommal foglalkozzék. Mint egy zord cenzor, publikációs tilalommal sújtja nejét. Valljuk meg, volt azért ebben a tiltásban egy jókora adag elfogulatlanság is. Igaz, hogy Krúdy úgy viselkedett, mint egy keleti kényúr, azt akarta, hogy asszonya otthon legyen egyre népesebb családjá körében, s ha ő néha hazalátogat, pasához illő tisztelet és hódolat vegye körül. Ám Satanella, alias Bogdán Bellából nem vált volna egy Kaffka Margit, de még egy Czóbel Minka sem. Erről tanúskodnak például az Ország-Világ 1894-es évfolyamában napvilágot látott tárcái. Kultúrált, rövid írások, de hiányzik belőlük az a valami, ami eredetivé változtat egy író. (Satanella legnagyobb sikere az a párbaj, melyet egy cikke miatt vívtak: egy sértődött olvasó provokáltatta Kende Zsigmondot, a Magyar Hírlap szerkesztőjét.)

Jól jellemzi házastársi kapcsolatukat az a történet, melyet Csathó Kálmán jegyzett fel róluk: *„egyszer Tóth Imre igazgató előszobájában egy idősebb hölgy jelent meg, és azt kérdezte Palásthy Gézától, a titkártól:*

– Nem volt itt az uram?

– Éppen most ment el – felelte Palásthy. – Ha siet, még elérheti. Láttam az ablakból: a Keleti pályaudvar felé ment.

– Köszönöm! Akkor rohanok! – mondta a hölgy, és elsietett.

– Ki volt ez? – kérdeztem Palásthytól.

– Satanella! Krúdy Gyuláné.

– Ez? Hiszen sokkal öregebbnek látszik!

– Hát, aki évekig volt a Krúdy felesége, négy gyereket szült neki, sőt egyet el is temetett közülük, nem csoda, ha nem marad fiatal... Hozzá

még ez a fekete ruha, és nem is festi magát!” (Csathó Kálmán: *Író-társak között*, Szépirodalmi, 1965, 262. p.)

Házasságuk a tízes években már csak papíron létezett. Krúdy a Meteor, majd a Royal szállóban lakik, s gyakori vendége Marinovich Jolán Ó utcai „barátságos házának”. Válásról mégsem esik szó köztük, amíg Krúdynak egyszer csak sürgőssé nem válik. 1915 nyarán Siófokon szinte azonnal beleszeret férjes asszony szeretője még kiskorú leányába. Előbb csak plátói vonzalom ez az érzés, a mindenből kiábrándult, fásult gavallér menekülése. Ám az ügy komolyabbá válik egy szemlélődő nyári vágyódásnál. Botrány, hisztérikus jelenetek, megghiúsított lányszökterés, szigorú szülői tiltás – de mindhiába. A szerelem győz. Rózsa Zsuzsanna Krúdy negyvenedik születésnapján kiszökik az íróhoz a Margitszigetre. Többé nem is tér vissza a szülői házba. 1919-ben azután sürgetővé válik Krúdy számára a válás. Gólya kelepel a szigeti szálló kéményén.

Bella asszony azonban megmakacsolja magát. Ha már férjét nem tudja se megtartani, se visszaszerezni, akkor legalább megbünteti. Húzza az időt, lassítja az elkerülhetetlen bekövetkezését. Krúdynak jó ügyvédje van, Polónyi Dezső képviseli a válóperben, amelynek iratai között fennmaradt egy beadvány, melyben az író keserűen s minden bizonnyal eltulozva részletezi első házassága megpróbáltatásait. (Vö. Krúdy Zsuzsa: *Apám, Szindbád*, Magvető, 1975, 28-30. p.)

Mindenesetre hivatalosan is elválnak, s ettől az időtől Bogdán Bella élete az ismeretlenség kódébe vész. Osztályrésze a magány. Gyermekai felnőttek, egyikük, Ilona fiatalon meghal. Unokái nem születnek. (Érdekes, ugyanakkor megdöbbentő tény, hogy nincsenek Krúdy-unokák; a négy gyermek közül egyiknek sem volt leszármazottja.) Bella asszony már elmúlt ötven, amikor lezajlik a válóper. Új élet kezdésére nincsen semmi esélye. Még néhány év, és mint nyugdíjas tanítónőről írnak róla a lapok sikertelen öngyilkossági kísérlete alkalmából. Gyermekai találhatnak rá egy vasárnapon, eszméletlenül hever a nyitott gázcsap közelében. Amikor felgyógyul a súlyos mérgezésből, balesetnek állítja be a történeteket. (Vö. KV 302. p.) Elvált férje ekkor már nem él. Már túl vagyunk a Krúdy temetésén lezajlott botrányon, amikor az első számú

özvegy vádló átkokat szórt a második számú özvegyre. Az utolsó üzenet, melyet egykori férjétől kapott, 1932-ből datálódik. *Az élet álom* szerzői kiadását juttatta el hozzá az író. „Emlékeül Bellának az elmúlt időkért. Mulasson olvasgatásuknál.” bejegyzéssel. Ez talán vigasztalta, de nem kárpótolta, s főképp nem jogosította föl őt arra a szerepre, melyet özvegysége hosszú éveiben igyekezett alakítani. Még majdnem húsz évig élt elvált férje halála után. Utolsó éveiben bottal járt, de büszkén, majdhogynem gögösen. Özvegységét mint rangot hordozta, amerre csak megfordult.

Bizonyára nem olvasta, mivel nyomtatásban csak 1956-ban jelent meg először a *Purgatórium* című Krúdy-regény. Karvalyi, a boldogtalan szanatóriumi beteg, felesége pénzkövetelő látogatásától tart, s az amazon-természetű, természetes asszonyság támadása, mint egy váratlan lovasroham, bekövetkezik. (Vö. *Valakit elvisz az ördög és más kisregények*, Alföldi Magvető, 1956, 445-448. p.) Valóságos gúnyirat kerekedik a nem kívánt látogató jellemzéséből.

„Ismertem ezeket a Pénzt ide! kiáltással járó hölgyeket. (...) kétségbeesve kutattam párnáim alatt, pedig tudtam, hogy egy fillérem sincs.

Ugyanezek a nők (...) férjüket a lehető legnagyobb megvetéssel kezelték, miután az fél liter bort engedélyezett magának valamely bormérő helyen, ahol felváltva hallgatta a betévedő téli fuvarosok mendemondait a mérőasztal körül, vagy pedig a törvényszéki irodatisztek fontoskodását törzsasztaluk körül.

– Hitvány kocsmajáró gazember! – üvöltötték ezek az édespálinkás hölgyek Karvalyi úrnak és más uraknak, akik nem akartak mindenben engedelmeskedni nekik. – Pénzt ide! Tán csak nem hagyta az utolsó garasodat is a kocsmában?”

Személyes élmény szülte torzkép?

Alkalmasint az.

Egyoldalúan elfogult beállítás?

Ez is igaz.

Mi a végső tanulság? Ha egyáltalán van.

Hölgyeim, ne menjenek hozzá bohém kedélyű íróemberhez, főként akkor ne, ha úgyszintén írói vágyakat dédelgetnek magukban.

Spiegler Arabella, alias Satanella hosszú és boldogtalan élete végén mégis Krúdy Gyula révén részesült valamiféle

szerény nyugdíjban. Barabás Tibor és Devecseri Gábor jóvoltából a kommunista Írószövetség kegydíjából tengette utolsó napjait.

1952-ben temették el a nyugalmazott fővárosi tanítónőt.